

wie e. gn. (t. j. deželni oskrbnik Jošt Gallenberški in dva odbornika) nicht anheim, aber täglich von Wien gewärtig, und daneben angezeigt, wie unser gnädigster landsfürst die gedruckte windische kirchenordnung einzustellen den herren verordneten ernstlich auferlegt, und den herrn Jörgen Jurschiczs, prediger zu Stein wegzuschaffen dem herrn vicedom zum andern mal befohlen. Und solches zeig ihrer gn. (t. j. Ungnadu) an in der geheim und vertrauen, welches niemand allein unserm gnädigsten fürsten von Württemberg soll offenbaren« (Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 435).

S pismom 8. oktobra je Trubar odgovoril na Ungnadov dopis z dne 20. septembra (prav tam, 423), iz katerega je izvedel, da je vojvoda črtal njegov predgovor za Slovensko cerkovno ordningo. Naš odlomek bi ne potreboval posebnega komentarja, ko ne bi miselna zveza med prvim stavkom in naslednjimi izvajanja bila tako nejasna. Trubar namreč pravi nekako takole: »Kar zadeva naslov in nemški predgovor k cerkvenemu redu, naj vaša milost (Ungnad) zaupno in tajno razodene samo našemu milostnemu knezu (Krištofu), da je naš premilostljivi deželni knez Karel zdaj že drugič pisal našemu gospodu vicedomu in mu resno ukazal, naj gospoda Jurija Juričiča spravi iz mesta Kamnika...« Kakšna zveza naj bi bila med predgovorom v Slovenski cerkovni ordninki in preganjanjem Jurija Juričiča? Menim, da ohranjenji odlomek ni pokvarjen in da se dá razložiti.

Trubarjev predgovor Slovenske cerkovne ordninge je vojvoda Krištof odklonil prvič, češ da je preoster (prav tam, 405), drugič pa z utemeljitvijo, da se je treba ozirati na deželnega kneza, t. j. na nadvojvodo Karla, ki edini bi smel predpisati cerkveni red; prišel da bo še čas, ko ga bo mogoče objaviti v njegovem (nadvojvodovem) imenu (prav tam, 421). Trubarja je moralo močno boleti, kar so počenjali na Nemškem zaradi Slovenske cerkovne ordninge, posebej še z njegovim predgovorom. Upiral se mu je zlasti ozir na katoliškega nadvojvodo, zato je hotel povedati nekako takole: »Moj predgovor je črtal vojvoda Krištof zaradi nadvojvode Karla, pa le povjte Krištofu, kaj počenja Karel: iz Kamnika hoče pregnati našega pridigarja Juričiča, ukazal je zapleniti naš cerkveni red. Mar je potemtakem predgovor preoster? Mar je prav, da se črtaj?« Trubar je pokazal prav v tistem času precej odločnosti in celo bojevitosti (prim. njegov dopis deželnemu oskrbniku in odbornikom kranjskim 29. oktobra 1564, Th. Elze, Primus Trubers Briefe, 435 sl.), našel pa je pri svojih gospodarjih, deželnih stanovih, premalo podpore; moral je kloniti in celo zapustiti domovino.

Mirko Rupel

HISTORICNI INFINITIV V SLOVENŠČINI

Dosedanji raziskovalci slovenske sintakse so prezrli zanimivo stavčno konstrukcijo, ki jo je, kolikor je doslej znano, v knjižni slovenščini uporabljal samo Valentin Vodnik. Med primeri v Vodnikovi slovnici »Pismenost ali Gramatika za perve šole« iz leta 1811, str. 140, najdemo stavek: *Jes priti, mati mene vidit, in vsi jamakneni me objeti; je bilo vse na enkrat*. Podoben primer je tudi v pesmi Na brambovce: *Saklizat' svetli Zejar naj: Na noge! — Polki v bran! She pod bandero mejt' in vaj se vderejo na plan*. (Rokopis Vodnikovih Pesmi za brambovce 1809.)

Takšne konstrukcije, ki jih novejši sintaktiki imenujejo historični infinitiv, so v slovenščini na prvi pogled dokaj nenavadne. Zato se je treba najprej vprašati, od kod jih je Vodnik dobil. Malo verjetno je, da bi Vodnik v svojih zrelih

letih, ko se njegov jezik vedno bolj približuje ljudski dikciji, začel posnemati latinske klasike. Knjižna nemščina ne pozna historičnega infinitiva, pojavlja se dokaj redko v dialektih, predvsem severnih.¹ Če pa so takšne konstrukcije v slovenščini res ljudske ali so vsaj kdaj bile, bi morali zanje najti sled v dialektičnih tekstih. In res je izpričan v zapisanem govoru iz vasi Palčje na Notranjskem, n. pr. *mâčka nân, âlo wõn bõžat, pãsa za nõm, ya tãryat, wõsu bõrcat, petõlan ... petõlan õõfat ...*, in *prãvi, pa âle špûatat, õmâl se tõpst ...*² Po zatrjevanju prof. A. Bajca in T. Logarja so takšne stavčne konstrukcije mogoče tudi v njunih domačih narečjih, v gorenjsčini in horjulskem govoru, posebno v živahnem in neposrednem pripovedovanju.

To bi se ujemalo s stanjem v srbohrvaščini, kot so ga ugotovili sintaktiki pred nekaj leti.³ Tam je historični infinitiv izpričan v narodni pesmi in pri nekaterih starejših avtorjih. Po V. Babiću pa je pogost tudi v današnjem pogovornem jeziku ne samo pri preprostih ljudeh, ampak tudi pri inteligenci. Baje je v srbohrvaščini celo bolj razširjen, kakor je bil v klasičnih jezikih ali v ruščini. Vendar je za knjižni jezikovni čut nekaj nepravilnega in nedovoljenega, zato se ga v pisavi izogibajo.

Historični infinitiv ima v zgodovini lingvistike precej nenavadno usodo. Že dolgo ga poznajo iz klasične latinščine, kjer so ga uporabljali pisatelji in zgodovinarji. Posebno pri komediografu Plautu je priljubljena sintaktična konstrukcija. Pogosto ga je rabil tudi Cicero v svojih prvih delih, pozneje pa se ga je izogibal, iz česar so filologi sklepali, da je v tistem času začel odmirati. Ker pa je velik del latinskih stavkov s historičnim infinitivom mogoče po smislu dopolniti s *coepit* »je začel«, so ga jezikoslovni teoretiki razlagali kot primer elipse, in to dokaj racionalistično mnenje se še danes vzdržuje v mnogih delih o sintaksi. Tako n. pr. Peškovskij⁴ še v najnovejši izdaji S dela Russkij sintaksis trdi, da so taki primeri infinitivnih konstrukcij iz Gogolja, Puškina in Ostrovskega navadne elipse. Primere, kakor so n. pr. znani Puškinovi verzi: *I carica chochat, i plečami požimat, i podmigivat, glazami, i priščelkivat, perstami i vertet, sja podobočas, gordo v zerkal, ce gljadjas* je res mogoče dopolniti z *načala*, vendar to ni bistveno za historični infinitiv, najsi bo že latinski ali slovanski. V latinščini so namreč našli stavke, ki jih ni mogoče razložiti z elipso.⁵ Tudi Vodnikove primere moramo prišteti v to kategorijo historičnih infinitivov. Osnovna lastnost te stavčne konstrukcije je živahna neposrednost pripovedovanja, skoraj bi rekli dramatičnost, in trditi smemo, da so imeli umetniki, kot Puškin ali pri nas Vodnik, tanjši posluš za stilistično vrednost historičnega infinitiva kakor jezikoslovci 19. stoletja s svojim logicizmom. Tako ga Behagel sploh ne omenja za nemščino, pravi le, da je izolirani infinitiv ostanek primitivne rabe in ga je mogoče najti v pogovornem jeziku.⁶ Šele sorazmerno redki primeri, ki jih ni mogoče razložiti z elipso, so pripomogli do tega, da se je teoretično jezikoslovje polagoma priklopalo do točnejše analize.

¹ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI. Syntax*, str. 190.

² T. Logar, *Razprave SAZU V (1959)*, str. 56.

³ V. Babić, *Upotreba istoriskog infinitiva u govornom jeziku*, in S. Živković *Primer historiskog infinitiva u srpskohrvatskom jeziku*, JF XIX (1951—1952), str. 215—224 in 225—228.

⁴ A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščennii* (1956), str. 401.

⁵ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik VI. Syntax*, str. 189.

⁶ O. Behagel, *Deutsche Syntax*, str. 363.

Brez dvoma je historični infinitiv v slovanskih jezikih prastara jezikovna dediščina. Vondrák⁷ navaja ruske ljudske tekste in tudi en primer za staro češčino. Historični infinitiv poznajo tudi baltski jeziki, a ga v litavskih ljudskih tekstih razlagajo z elipso.⁸ V cerkveni slovanščini niso znani primeri te zanimive rabe infinitiva, kajti v prevodni cerkvenoslovanski književnosti ne moremo pričakovati stilističnih fines živega jezika. Prav tako v cerkveni slovanščini ne bomo našli historičnega prezenta; ta se tudi v nemščini pojavi šele v delih Martina Lutra; vendar danes noben sintaktik ne dvomi več, da takšne konstrukcije ne bi bile žive. Ni pa mogoče, da bi se odmrta gramatična kategorija ali njena funkcija rodila znova v isti obliki.

Klasični latinski historični infinitiv ima še svoje posebne probleme, ki jim v slovanščini ne moremo slediti. Ker se v tej funkciji rabi vedno samo infinitiv prezenta, razen pri preterito prezentih tipa *memini*, sodi Hirt, da je prastar relikv iz časov, ko v indoevropsčini še ni bil razvit temporalni sistem.⁹

Vendar to ne spada več v območje našega razpravljanja. S stališča slovenske sintakse je zanimivo, da se je pojavil historični infinitiv v knjižni slovenščini v dobi narodnega preroda, ko se začne podedovana jezikovna struktura prilagajati novim potrebam in neprimerno širši praksi, kot je bila v starejših obdobjih. Teksti za ljudstvo in umetniška prizadevanja so potrebovali bolj živahen in gibek izraz. Ne more pa biti slučaj, da so najpomembnejši avtorji tistega časa uporabljali infinitiv še malodane v vseh funkcijah, kar jih poznamo iz primerjalne slovanske sintakse. Pri Vodniku, Ravnikarju ali Japlju je še živ infinitiv v funkciji imperativa, s prav takšnim pomenskim odtenkom brez-pogojne nujnosti in splošne veljavnosti, kakor ga poznamo n. pr. v ruščini. Kasneje so ga v knjižnem jeziku puristi zatrli kot germanizem. Pri istih avtorjih je popolnoma običajen finalni infinitiv tipa: *Stor se vredna v meni zažgati želje, pesem pet kranjsko* (Vodnik, *Izbrane pesmi*, str. 7); *z nevesto danes spati, sto milj moram dirjati* (Prešeren, *Poezije dr. F. Prešerna*, str. 62). Ta konstrukcija je slovenska posebnost, ki je drugi indoevropski jeziki ne poznajo, ki je pa tudi pri slovanskih avtorjih v drugi polovici 19. stoletja ne bomo več srečali. Ista usoda je doletela slovensko posebnost, temporalni infinitiv, ki ga je pogosto rabil Ravnikar, najdemo ga pa tudi pri Prešernu, n. pr. *To vidit', mladenič se Urški približa; To viditi, drugi so vsi ostrmeli* (Prešeren, *Poezije dr. Fr. Prešerna*, str. 69; 70). Drugi slovanski jeziki uporabljajo v tej funkciji particip perfekta. Zdi se, da je ta stavčna konstrukcija sorodna historičnemu infinitivu; verjetno se je razvila paralelno z njim kot izraz neposrednosti. Prav tako so naglo izginile zveze infinitiva z glagoli biti in imeti, ki jih še vedno srečujemo v slovenskih narečjih.

Zdi se, da je k naglemu izginjanju infinitiva v knjižni slovenščini pripomogel Fr. Levstik, ki je v Napakah slovenskega pisanja pavšalno obsodil infinitivne konstrukcije kar od kraja.¹⁰ Vendar Levstikovega vpliva ne smemo

⁷ W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*² II, str. 415.

⁸ Schleicher, *Litauische Grammatik*, str. 312.

⁹ H. Hirt, *Indogermanische Grammatik* VI, *Syntax*, str. 189.

¹⁰ Tretja navada grdega nemškovanja pa je, da ločimo 'male stavke', devaje dopovedovalni glagol v »nedoločnik« (infinitiv). Tako pišemo vsi: bodisi Peter, bodisi Pavel. Zlasti le ta germanizem nam je v obili časti; rekel bi, da najboljši naših pisateljev še skoraj ne vedo, da je to neslovenski.

Ne mislim, da naj se nedoločnika ogiblujemo kakor Srbi ali celo Bolgari, ki ga danes že več nimajo; gotovo je pa vendar, da pri nas nikoli ne sme in ne more stati namesto celega stavka po nemški navadi. Kmeta sem dobro poslušal

pretiravati, saj tudi v srbohrvaščini lahko sledimo odmiranju infinitiva v istem obdobju. Mladi slovanski knjižni jeziki, ki niso imeli dovolj žive zveze z jezikovno preteklostjo, se niso mogli tako žilavo upirati logicističnim in purističnim tendencam druge polovice 19. stoletja kot n. pr. češčina ali ruščina z neprimerno bolj krepko jezikovno tradicijo. Purizem je bil deloma celo upravičen, kajti pod nemškimi in italijanskimi vplivom so slovenske prepozicije prevzemale vrsto novih funkcij. Predlog za z infinitivom je v pogovornem jeziku še danes zelo pogost. Pisali so ga tudi Vodnik, Japelj in Prešeren, n. pr. *Inu kar ta Zerku naprej poštavi verupati* (Japelj, *Ta veliki katekizmus 2*); *Ke bi stiftenge na blo, bi mi blo prov hudo jhlo, tako je pa she sa prestati* (Prešeren, Prešernova čitanka VIII). Ravnikar pa je v takih primerih rabil infinitiv brez predloga, n. pr. *Povej mi, je profitor prenozhiti na domu tvojiga Ozheta* (Ravnikar, *Zgodbe svetega pisma I*, str. 39); *David siromak, nizm nima skorej shiveti v pushavi* (Ravnikar, *ib.*, str. 167). Verjetno se je Ravnikar že zavedal, da so takšne konstrukcije kalki in se jim je skušal izogniti na najbolj preprost način, z golim infinitivom, ki pa v pogovornem jeziku najbrž v tem času ni bil več živ v takšni funkciji. Knjižni jezik pa kasneje ni več trpel zveze za + infinitiv, ki še danes povzroča težave.

Zanimivo bi bilo preiskati, kakšen je v podrobnostih bil proces, ki je tako občutno zmanjšal funkcijsko območje infinitiva v današnji slovenščini. Gramatični logicizem se je namreč vztrajno boril proti vsemu, kar ni bilo dosledno in logično. V drugi polovici 19. stoletja bomo našli avtorje, ki si n. pr. niso upali uporabljati niti elipse, čeprav je nepogrešljiv stilistični element. Zato ni nič čudnega, da je izginil kot žrtev logicizma ne samo slovenski, ampak tudi srbohrvaški historični infinitiv kljub Vukovemu načelu »Piši, kao što govoriš«, ki ga v sintaksi nikoli niso upoštevali.

Milena Hajnšek

FRANCE REBEC IN ČEHI

Med prvimi prevajalci mladoslovenskega pokolenja, ki so začeli našemu odrú posredovati češka dramatska dela, in med prvimi publicisti, ki so neposredno poročali o češkem kulturnem in sploh družbenem življenju v naših listih, je malone neznani, tu in tam komaj omenjeni France Rebec.¹

in videl sem, da imamo veliko nesamostojnih glagolov, ki ga hočejo imeti za sabo. Ti so: hoteti, moči... Toda pri mnogih med temi rabi kmet poleg nedoločnika skoraj še raje vezico »da«. Iz tisoč zgledov, kako naj se ne piše, izberimo samo kake tri: »Skoraj bi se bil tako daleč spozabil mu kroglo v serce poslati.« Tu je vsa misel malega stavka čisto nemška. Dobro vem, da bi te kmet tako govorečega debelo pogledal, ker bi ne vedel, kaj praviš. Imelo bi se reči: »Skoraj bi se bil tako spozabil, da bi ga bil kmalu v srce ustrelil.« Dalje: »Olgo vedno veselo videti, tudi Vazil serčnejši postane.«, namesto »Tudi Vazil je bil srčnejši, ker je Olgo videl vedno veselo.« Tukaj bi še Nemeec ne dejal: »Die Olga immer froh zu sehen, wurde auch Wasil herzhafter.« Še več takega se je prikralo v naše pisanje, kar pa vse skupaj nič ne velja, n. pr.: »sestro videti, skočim z voza«, ali: »to novico slišati, ostrmim«. To so skrčeni stavki nedoločilni (Infinitivsätze), ki jih prosti človek ne govori in razen nas tudi ne piše nobeno drugo narečje. Še en zgled: »Ga utolažit poiščejo kake sladkarije.« Imelo bi se reči: »Da bi ga utolažili, poiščejo kakih sladkarij.« ali pa: »da ga utolažijo« itd. — (Levstik, *Napake slovenskega pisanja*, ZD VI, str. 46—47.)

¹ Družinski list s podatki za starše, starega strica Jerneja, zanj, brate in sestre (prepis oskrbel župni urad župnije Povir pri Sežani); izvestja tržaške in